

LAIKOM FRONTĄ!

išvežė į Irkutsko srities Taišeto lagerius, 132 kilometrą. Likimo dėka jis pateko į lagerį, kuriame dirbo japonų karo belaisviai. Čia turėjo ne tik gultus, bet ir menkus čiužinius bei patalynę, barakai buvo šiek tiek šildomi. Tačiau Taišeto lageryje tvarkyti geležinkelio pylimo šlaitus teko neilgai.

Ėjo 1951 metų vasara. Kartu su kitais politiniais kaliniais Antanas Lukša traukiniu „keliavo“ į „Dalstroj“ – 1931–1957 metais Rusijos Tolimuosiuose Rytuose veikusią ištisą sistemą, pagarsėjusią masiniais lageriais Kolymos regione. Manoma, kad „Dalstroj“ lageryuose sovietai kalino per 5 tūkstančius lietuvių.

Etapavo Antaną su kitais politiniais kaliniais į Buchtos Vainos persiuntimo punktą, iš ten laivu „Nogyn“ išplukdė į Magadaną. Atvykusį į Juzlago „Lazo“ lagerinį punktą pirmasis pasitiko politinis kalinys Vytautas Buzas, partizanas Vytautas – Antano Lukšos-*Arūno* palydovas, kai organizavo pražūtingąjį Antano Baltūsio ir Jono Žemaičio „įgaliotinio“ susitikimą. Sveikindamiesi apsikabino Antanas su Vytautu, žemė slydo iš po kojų... esame gyvi... Paskui sugrįžę iš lagerio artimai jau šeimomis bendravo. Vytautas buvo geras specialistas, gerbiamas brigadininko uzbeko Guldaševo. Jam paprašius, uzbekas priėmė Antaną Lukšą į savo brigadą. Amerikiečių iš rąstų pastatytame didžiuliame kalnakasybos fabrike Nr. 3, kur gravitacijos būdu iš uolienų buvo sodrinamas, kaip tuo metu daugelis sakė – „brangesnis už auksą“ mineralas – kassiteritas (alavo rūda), iš kurio išgautas metalas alavas buvo naudojamas sovietų karo pramonėje, dirbo vadinamu „špijonu“ – nuo gravitacinių stalų iš rūdos išbyrėjusią masę su reikalingu mineralu kibirais nešiojo į cheminio tirpalo pilnas vonias. Čia jau kiti kalinamieji iškritusias nuosėdas surinkdavo į talpas ir karučiais veždavo

Vytautas Buzas. 1955 metai

prie gigantiškų lydymo krosnių, pasiekiančių iki 800 laipsnių Celsijaus temperatūrą. Laisvi šiame fabrike dirbo tik administracijos darbuotojai ir pamainų viršininkai. Visi kiti – politiniai kaliniai, tarp jų ir daugybė mūsų tautiečių.

Gal po metų lagerio ligoninėje įvyko incidentas. Jaunas sanitaras Juozas (pavardės Antanas Lukša nepamena) operacijos metu vietoj nuskausminamųjų vaistų pritraukė švirkštą destiliuoto vandens. Neįsivaizduojamą šoką patyrė ligonis... Sanitarą išvarė. Vietoj jo rusas gydytojas Ivanovas pasikvietė Antaną Lukšą, mat sužinojo, kad jis moka lotynų kalbą. Kiek pramokęs medicininių terminų, dirbdamas sanitaru asistavo chirurgui Ivanovui, vėliau politiniam kaliniui gydytojui Čiudinovui. Apendicito, išvaržos operacijos ėjosi kaip iš pyркės – kartais po 20 minučių gydytojas jau siūlus varstydavo į ligonio odą.

Tuo laikotarpiu suaktyvėjo šaltasis karas tarp Sovietų Sąjungos ir Jungtinių Amerikos Valstijų. Kažin, ar žinojo JAV politikai, kas ir kam buvo gaminama jų pastatytame fabrike?..

Pirmas iš kairės stovi Antanas Lukša, antras – poliglotas Česlovas Kavaliauskas. 1955 metai

Pasibaigus alavo rūdos ištekliams, fabrikas Nr. 3 buvo uždarytas.

1948 metais, kai sovietų vadovybė nutarė, kad lagerių politiniai kaliniai turi būti atskirti nuo kriminalinių, „Dalstroj“ buvo įkurtas dar vienas – ypatingasis lageris Nr. 5 – Berlagas. Berlago kaliniai neturėjo nei vardo, nei pavardės – žmonės likdavo tik numeriais. „Lazo“ kaliniai vėl etapu išvežti į Susumano rajono Kolymos Berlago 53 Miaundžos lagerį – šiluminės Arkagalinsko elektrinės D2 statybą, kuriai vadovavo mūsų tautietis, gabus sumanus Vytauto Didžiojo universiteto paskutinio kurso studentas elektrikas Jurgis Paulionis. Čia Antanas Lukša susitiko ir su „Aušros“ gimnazijos klasioku, poliglotu Česlovu Kavaliausku, iš įvairių tautybių vyrų besimokiusiu kalbų kiekvieną ramesnę minutę. Tada dar Antanas nežinojo, kad Česlovas – būsimas kunigas. Tik po kelerių metų, sugrįžęs iš katorgos, jiedu susitiko Kaune, tada Česlovas ir pasakė, kad išventintas kunigu. Kiek vėliau Antanas aplankė kunigą Česlovą Kavaliauską Kazokiškėse ir nuo nuo to laiko bedravo visą likusį gyvenimą.

Tada lageryje veikė politinių kalinių pagrindinė organizacija. Antanas Lukša buvo įgaliotas lagerio pagrindžio vadų sekti žinias, klausytis, kas vyksta pasaulyje, ir pasidalyti radijo naujienomis su politiniais kaliniais. Inžinierius elektrikas Jurgis Paulionis slapta atnešė į zoną radijo aparatą. Po kino aparatine rūsyje vyrai įtaisė slėptuvę – dėžę, įkastą smėlyje, ten ir slėpdavo radijo imtuvą. Jurgis Paulionis buvo labai reikalingas elektrinės D2 statybos darbuose, tad niekas nesistengė jo įtarti dėl pagrindinės veiklos. Grįžęs į Lietuvą, Jurgis, nors ir kalintas pagal BK 58 straipsnį, tačiau taip pat buvo reikalingas Elektrėnų šiluminės elektinės statybai.

Tik atvežtas Antanas dirbo D2 elektrinės statybose tinkuotoju, vėliau lagerio zonoje tvarkė priešgaisrinės apsaugos įrenginius,

Jurgis Paulionis. 1955 metai

Antanas Lukša,
Leonas Butkus,
Jonas Rimša
kino aparatinėje.
1955 metai

Antanas Lukša ir
Juozas Maščinskas.
1955 metai

Antanas
Lukša su
Švedijos
aviacijos
majoru.
1955 metai

po darbo padėdavo kino mechanikui Broniui, todėl ir jo neįtarė pagrindine veikla. Vakaraus pirtyje susirinkusiems lietuviams perduodavo, ką girdėjęs, pasitardavo, ką žada paskutinės naujienos, tačiau viltis grįžti į Tėvynę atsirado tik tada, kai nusibaigė kraugerys Stalinas. Antanas Lukša pamena, kad kai Stalinas nusigalavo, atskubėjo lagerio prižiūrėtojas ir liepė pagerbti „didžiojo vado“ atminimą. Politiniai kaliniai vieningai pasiuntė jį na... ir velniop. Prižiūrėtojas išėjo neįvykdęs savo misijos, tačiau jau nebegrasindamas. O katorgininkai lietuviai ta proga nusipliesė paženklinimo numerius – prašvito viltis sugrįžti į Tėvynę.

Nuo 1954 metų vasaros režimas kiek sušvelnėjo, niekas nebegrasino sušaudyti, kai lageryje lietuviai šventė šv. Velykas, Kalėdas.

Kolymos Berlogo 53 Miaundžos lageryje 1955 metais gyvenę lietuviai po Stalino mirties nuplėšė visiems numerius ir nusifotografavo. Buvę lageryje lietuviai nusifotografavo prie lauko sienos, kur viršuje buvo didelis plakatas, fotografuojant paėmė tik jo dalį „otstaivatj do konca“. Žemai iš kairės antroje eilėje trečias Antanas Lukša, penktas A. Markevičius, šeštas J. Šibilskas. Ketvirtoje eilėje su margais marškiniais Jurgis Paulionis. Iš dešinės viršuje prie plakato Antanas Andriukaitis, vilkintis juodu švarku. Iš dešinės pirmoje eilėje antras Giniūnas, ketvirtas K. Kunca, penktas Feliksas Giedraitis, šeštas Žilys. Kauno tremties ir rezistencijos archyvo nuotrauka

Kolyma, Miaundža. Politinių kalinių K. Kuncos ir Jurgio Paulionio išleistuvės iš Berlago Nr. 52 į laisvę. Iš dešinės prie stalo sėdi pirmoje eilėje K. Kunca, A. Markevičius, Antanas Lukša, J. Dailidė, Levertavičius. Iš kairės prie stalo sėdi nuo krašto ketvirtas Jonas Rimša, penktas Jurgis Paulionis, šeštas J. Šibilskas, septintas Varnas, butelį laiko Ramanauskas. 1955 metų lapkričio 15 diena

Politiniai kaliniai galėjo laisviau lankyti vieni kitus kituose barakuose. Lietuvius dažniausiai pasikviesdavo estai ir ukrainiečiai. Lagerio zonoje buvo atidaryti kioskeliai, kur buvo galima nusipirkti duonos, tačiau su sąlyga, kad prieš tai įsigis juodos ar raudonos ikros ir papirosų „Kazbek“... Na, ar ne „sovietinis rojus“ Berlage, kur žmogus neturėjo nei vardo, nei pavardės?

Ir D2 elektrinės statyboje zonos komendantas – karininkas Savčenko politiniams kaliniams vis suteikdavo vilties. Visi nekantriai laukė žadamo bylų peržiūrėjimo ir vadinamo perteisimo. Maždaug po metų lagerius pradėjo lankyti iš Maskvos atsiųsti aukšto rango kariškiai ir aiškinti Stalino „klaidas“. 1955 metais pamažu vieną po kito politinius kalinius pradėjo paleisti, kiekvieną išteisintąjį bendro likimo broliai išlydėdavo su geriausiais linkėjimais.

1956 metų birželio pabaigoje gal trisdešimt vyrų, tarp jų ir Antanas Lukša, iš lagerio zonos buvo nuvesti į kaimelio kultūros namus. Naujasis teismas – trys sovietų Aukščiausios Tarybos deputa-

tai iš Maskvos ir „Dalstroj“ generalinis prokuroras kvietė po vieną, pripažino gerais dirbusiais, tačiau prisaikdino, kad būtų lojalūs sovietų valdžiai. „Išteisinimo“ nuosprendį išklausyti atėjo ir Antano eilė. Kaip ir kiekvienam išdudenęs tą pačią „kalbelę“, prokuroras Antanui Lukšai dar asmeniškai pridėjo: „Jeigu dar kada nors kovosi prieš sovietų valdžią, būsi sušaudytas vietoj“. Kovotojas prisipažįsta, kad žaibiškai tvykstelėjo mintis: „Pažiūrėtume, kas ką pirmas...“ Sovietų pareigūnas atsisveikindamas ištiesė dešinę...

Dabar Antanas kartais pagalvoja, juk tą minutę viltis, žadanti gyvenimą, galėjo likti tik viltimi... Tačiau tada, 1956 metų birželio 27 dieną, jis vėl įkvėpė laisvės oro, kad ir už 14 tūkstančių kilometrų nuo Tėvynės Lietuvos... Gyvensiu... vėl gyvensiu...

Rytojaus pavakarį su „asmens dokumentais“ – menkute „spravka“ išėjusį už lagerio zonos sunkvežimiu kažkas pavėžėjo iki Magadano, iš ten laivu „Latvija“ – gimtosios tėvų žemės link.

Kolyma. Miaundža lageryje, peržiūrėjus bylas, dar liko tiek lietuvių. Iš kairės viršuje pirmoje eilėje pirmas Jonas Rimša, antroje eilėje ketvirtas Antanas Lukša, trečioje eilėje pirmas Antanas Andriukaitis. 1956 metų birželio 6 diena. Kauno tremties ir rezistencijos archyvo nuotrauka

СССР
МИНИСТЕРСТВО
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
ЛАГЕРНОЕ
ОТДЕЛЕНИЕ
АВ-53
27. июля 1956

Форма А
Выдан по Г. Уел № 036226
от 5 VII 1956 г.
СПРАВКА № 019000
поселковому отделению
Сусуманского р-на, Магаданской области

Выдана гражданину(ке) Лукиш
Антонис сын Симонаса
год рождения 1923 национальность литовец
уроженцу(ке) д. Цодбидато Вейверю Валовити
Мариампольской уезда Ловейской сср.
содержался(ась) в местах заключения МВД с 14. июля 1942 г.
по 27. июля 1956 г., откуда освобожден(а)
По решению комиссии Президиума Верховного
суда сср от 27.6.1956 г. зачислен(а) в разряд
давшего(а) согласие(а) на прекращение
исполнения наказания и порожения прав.
Следует к месту жительства Э. Каунас.
(город, село,
район, область)
Начальник лагеря (колонии, тюрьмы)
Начальник отдела (части)
М. П.
256

Выдано денег на питание в пути 3к 4.50 = 13-50
(прописью)
Выдан билет на проезд до ст. Магадан № 1462
железной дороги стоимостью руб.
или деньги на билет в сумме (прописью)
Магданское покоем 250 руб
Начальник финансовой части Мама
(подпись)
Подпись освобожденного Лукиш
Каунас
Магадан
7. 24. 56
56 25
82 00
620 00
Магадан